

Voor
Monumenten Spreken

Poëzie bij de 28 Zaanse
oorlogsmonumenten

Inhoud

Voor Monumenten Spreken	3
Monumenten spreken	4
Vier de vrijheid	6
Het verraad zit overal	8
Herinnering is hun recht...	9
Jan Kuijper, jouw naam staat hier...	10
Mei 1943	12
Ad perpetuam rei memoriam	14
Stil	15
Het einde voor ogen	17
Allen niet van hier	19
Vogel	20
Het recht, de hond, de terroriste	21
Stijkelgroep	24
Met de vrijheid voor ogen	27
Juf	29
De Barbanson, Groenendijk, Hartog en Verdonk	31
In de duinen van Overveen	33
Nanne Zwiep	34
Bij de Joodse begraafplaats in Zaandam	36
Februari aan de rivier	37
Kogel om kogel	38
Nu staan we hier. Een andere tijd.	40
Jan en Hannie	42
Schaduwkind	44
Een oranje man	45
Te leven van de huivering	46
Onder deze nog niet zo oude brug...	47
De namen	48
Bonifatius	49

Voor Monumenten Spreken

In de Zaanstreek staan 28 oorlogs- en verzetsmonumenten. Elk met een eigen verhaal. Als onderdeel van het lesproject Monumenten Spreken is over elk monument een mini-documentaire gemaakt.

De films geven een indringend beeld van verzet en onderdrukking in de Zaanstreek. Ze laten zien waarom we nooit de ogen mogen sluiten voor het verleden.

In 2015, het jaar waarin we zeventig jaar bevrijding vieren, rondde men de laatste film af.

Aanleiding voor dichters van de Zaanse Dichterskring en andere Zaanse schrijvers om bij elk monument een gedicht te schrijven.

Om niet blind te zijn voor de toekomst.

Kees-Jan Sierhuis & Mandy Pijl,
stadsdichters van Zaanstad

Gerrit van den Nieuwendijk,
Stedelijk Comité 4 en 5 mei Zaanstad

Monumenten spreken

Achtentwintig monumenten
met de Zaanstreek nauw verweven
herinneren aan het immense oorlogsleed
en gedenken wie voor vrijheid streed
ten koste van het eigen leven.

Monumenten van steen of staal,
een boek dat open ligt, een beeldengroep,
over elk der monumenten is een film gemaakt,
achter elk der monumenten schuilt een verhaal.

Over hoe men ageerde, protesteerde.
En staakte. In verzet ging, saboteerde.
Illegaal kranten maakte, kranten waarin
het echte oorlogsnieuws zich verder zong.

Over het lot van de Amerikaanse bemanning
die uit een brandend vliegtuig sprong.

De schooljuf die twaalf onderduikers verborg
en zorg droeg voor het dagelijkse brood.
Wie een baby redde op een tweesprong
van gedachten uit innerlijke nood.

Of het verhaal over het Joodse meisje
dat op een dag verdween.

Bonifatius

Missionaris, martelaar
apostel der Duitsers

gezonden om Germanen te kerstensen
vermoord in Dokkum, gecapituleerd

Bonifatius

Basiliek
voor eigen parochianen

Schuilkerk
voor Zaankanters op de vlucht

Geborgen door een geestelijke
Groot 's in verzet

Verkondiger van het Vrije woord
geschreven in verboden inkt

Stencils vormen een typhoon
gebogen wordt er niet

Bonifatius

Kerk aan de Zaan
Monument voor een moedige kapelaan

gedicht bij monument Bonifatiuskerk, Zaandam

door Erwin Elst

De namen

Bij gratie van de kroontjespen blader ik
langs transport, het kamp, de tyfusdood
glijden mijn vingers over de onderdrukking
waaraan papier bleek de ruimte bood

Honderdnegeenzestig gekalligrafeerde doden
vrouwen, mannen, kinderen
twee te jong om hier te zijn geboren

In gedachten vraag ik wat ze op papier
het beste past

Leen een grasveld voor een picknick
nodig iedereen uit om mee te gaan
het verschil is of je bereid bent alles te delen
met iedereen die anders is dan jij

gedicht bij gedenkboek stadhuis, Zaandam

door Kees-Jan Sierhuis en Mandy Pijl

De verzetsman die verraden door de burens
in de cel de nachtelijke uren aftelt
voor zijn dood.

Zo velen kwamen om.
Monumenten spreken de namen.

door Hans de Roo

Vier de vrijheid

In één der Jisper velden
staat een monument ter nagedachtenis
aan zevenentwintig helden
'Gedenk de bemanning'
'Zij vielen voor onze vrijheid'
Besef: toen nog geen F16 en JSF
Maar Lancaster, Halifax en Liberator
voerden de strijd,
samen geallieerd
Tegen de vijand gekeerd
Zij gingen niet voor rijkdom
niet voor geld of goud
maar voor vrijheid
van volk en majesteit
Vielen uit de lucht
na een vlucht
naar nazi-land
Nu niet netjes geland
maar neergeschoten
Neergestort
De toestellen bezet
één met tien man
en twee keer zeven
Ze waren in volle strijd
en nog vol leven
en vermoedden niet
dat de oorlog ooit op zou houden
daarvoor leek het immers nog niet de tijd
Goede zielen
die ten prooi vielen
aan de vijand
hielden geen stand
Mannen, sommigen met thuis een heel gezin
Vol levenszin
Nóg is er veel verdriet
om alle mannen van elke jager
al worden de herinneringen wel wat vager
Vergeten doen we niet!

Onder deze nog niet zo oude brug stroomt de Zaan
als altijd, alsof er niets gebeurd is
fiets ik over de Bernhardbrug, gedachteloos

Onder die nog niet zo oude brug toen
Troelstrabrug
omdat ze haar eigen naam niet mocht dragen
stroomde de Zaan
bewaakt door mensen in dienst van de vijand
Hun commandant werd vermoord door
landgenoten, strijdend voor de vrijheid
Oog om oog, tand om tand
Vijf mannen uit Alkmaar, eerder opgepakt
vanwege hun strijd voor wapens, brood,
informatie, voor onze vrijheid
werden de vergelding

Bij die brug stonden zij terecht
Gerard, Toon, Johan, Willem en Rens
Zij voelden niets van de aankomende lente
slechts de koude nasleep van de winter
Op 10 maart 1945 stond hun leven stil

Onder de Bernhardbrug, voorheen Troelstrabrug
stroomt de Zaan maar door
als altijd, alsof er niets gebeurd is
fiets ik over deze brug
met in gedachten
vijf namen

gedicht bij monument Prins Bernhardbrug,
Zaandam

door Ellis van Atten

Te leven van de huivering

Als smaak een illusie is
Is goede smaak dat zeker

Dat te destilleren
Het vluchtige te vangen

Alleen onze tijd samen leek ondeelbaar
Zoals jouw lach duurde tot de angst kwam
De angst, die je degradeerde tot slachtoffer

Maar fabrieken moeten winst maken
Alleen dan hebben ze bestaansrecht
Het tegen elkaar afwegen van kosten
baten en risico's

En toch,
Heel soms heeft een directeur visie
Neemt tijdig de moedigste beslissing
en cijfert zichzelf weg tot in de dood

Voor surrogaatkoffie en -thee

Voor jenever

Om te produceren of de levens van
het Joodse personeel er van afhing

Koffie, thee en bestaansrecht
Met jenever kocht je Duitsers
Kocht je kansen in de kantlijn
Kocht je Joden uit de dood

Zolang we deze fabriek hadden
konden we leven van de huivering

gedicht bij monument Polak & Schwarz, Zaandam

door Kees-Jan Sierhuis

in de velden liggen nog vliegtuigdelen
De grazende koeien
kan het niet veel schelen
Maar wij denken aan de bemanningen
Die na hun heldhaftige inspanningen
allen de dood vonden
voor de vrijheid die wij nu nóg vieren

gedicht bij monument Jisperpad, Jisp

door Klaas H. Wezel

Het verraad zit overal
De dood is een eenzaam monument
zonder vorm van proces is het
onbehaaglijk in de schaduw
van de dagen

Hoe de dood dwaalt of indaalt
twee maanden voor de bevrijding

8 maart 1945, Pieter Slooten

gedicht bij monument Pieter Slooten, Neck

door Kees-Jan Sierhuis

Een Oranje Man

Opgevouwen, wel vier keer, zodat het
paste in de palm van een bezwete hand
en fluisterzacht kon worden doorgegeven,
onder de banken door, aan vrienden.

Steeds weer die angst dat iemand
kraaien zou 'Mogen wij ook weten
wat er zo belangrijk is?' Want dit
was geen liefdesbrief. Of toch, maar

niet van 'Rietje ik denk aldoor...' Dit
was een liefdesbrief van haat en haast
en radeloosheid, van potlood en
anonieme drukletters. Alleen niet

in die ene zin, spuwend schoonschrift van
een jonge held die zich vergat, verried:
'(u wordt onderwezen door een NSB'er)' -
toegevoegd, alsof dat nieuws nog vers was.

Bezwete handen, de Zaan die maar
kabbelde, de klassen langs, totdat
de rector kwam en zei van dat ze beter
maar niet, dat de examens en de toekomst...

'Staakt. DUS. H E D E N OOK.'

gedicht bij monument Zaanlands Lyceum, Zaandam

door Hans Kuyper

Schaduwkind

Een oorlog werpt zijn schaduw vooruit
Maar kweekt ook barmhartigheid
het leven is een sterk kruid
dat woekert in een ongelijke strijd

Een sterk kloppend moederhart
dat haar eigen overlevingskansen tart
En ongewild daarmee haar leven verbindt
Met het leven van een schaduwkind

Op de dag van het scheiden van hun wegen
De moeder is nimmer teruggekeerd
Heeft het kind er een schaduw bij gekregen

Leven in meervoud in een eenstemmig refrein
Maar inmiddels heeft het kind geleerd
Dat het ook in de schaduw warm kan zijn

gedicht bij monument Geertje Pel-Groot, Zaandam

door Martijn Couwenhoven

Herinnering is hun recht
Jonge mannen, hun trotse leven stelden ze in
dienst van de rechtvaardigheid, hun idealen.
Vaders, trotseerden de gevaren en werden
weggevoerd
of in de rug geschoten.
En elders stonden veewagons te wachten
op gezinnen, bijeengedreven, koffers in de hand
verbijstering in de ogen
Vanuit het verre land een brief
O, moeder, het sneeuwt hier
er waait een dodelijke wind.
Wat zijn die lage luchten uit mijn herinnering?
Ik zie ze stralend voor me.
Heimwee is kermismuziek in de verte en
lange vlakke wegen die ik ging,
daar zal ik nooit meer komen.

gedicht bij monument Slachtoffers en verzet,
Wormer

door Géraldine Bank-Caenen

Jan Kuijper, jouw naam staat hier
in goud op zwart als verzetsheld vermeld
op de plek waarlangs jij op die novemberdag
ongewapend en in ademnood
een redeloze dood probeerde te ontvluchten

Jan Kuijper, ik heb je nooit gekend
ik heb jouw oorlog nooit gekend
maar Jan, was jij nooit bang ?

Het noodlot kwam op die windstille woensdag
een middagzon straalde in een strakblauwe lucht
voordat je met je kinderen naar die verjaardag
ging
wilde jij de onderduikers nog waarschuwen
omdat er misschien een razzia was

In de drukke Dorpsstraat klonken schoten
er kwam een vluchtende fietser op je af je vroeg
nog wat er aan de hand was of je misschien kon
helpen
helaas, jij droeg eenzelfde visgraatblauwe jas

Samen sloegen jullie op de vlucht
en jij verborg je tot op je knieën in de sloot
je riep nog niet schieten NIET
SCHIETEN

Tweëndertig kogels drongen zich
in je vandaag zo verkeerd gekozen jas
waarin jij je laatste adem uit blies een
aantekenboekje lag in je hand geklemd waarin
belangrijke namen uit het verzet

de vijand herkende je niet, ontdekte niets en
liet je liggen
vrienden hebben je lichaam in de duinen
verborgen
met jouw dood leed het verzet een groot verlies

Verbitterd en met zwarte lokken
streed het meisje
met de rode haren voort.
Met de bevrijding in zicht, kregen
de Duitsers haar toch te pakken
en werd ze in de duinen vermoord.

Jan rust in het familiegraf in IJmuiden.
Hannie in Bloemendaal,
op de Eerebegraafplaats.
als enige vrouw, ten midden
van honderden helden.

Hoe dapper Jan en Hannie waren,
een toonbeeld van verzet,
dat vergeten we nooit.

Een voorbeeld, voor altijd.

gedicht bij monument Jan Bonekamp en Hannie
Schaft, Zaandam

door Bas Husslage

Jan en Hannie

Respect, heldenmoed,
hartstocht en doorzettingsvermogen.
Het ontwapenende verhaal
van jullie talloze verzetsdaden,
leest niemand onbewogen.

Los van elkaar gekozen,
voor ondergrondse strijd.
Samen bij aanslagen
op elektriciteitscentrale,
spoorbrug en munitietrein.
En op mensen. Het moest zo zijn.

Jullie leefden een onzeker
bestaan - ook in de liefde -
waarin het na
vele heldendaden,
toch op meerdere fronten,
is misgegaan.

Zoals altijd goed voorbereid,
vertrokken jullie op 21 juni 1944
naar de Westzijde in Zaandam.
Doelwit: politiecommissaris
Ragut, collaborateur.
Hannie trof hem dodelijk,
maar hij nam van Jan het leven.

Kinderen spelen nu in vrijheid op het gras
waaronder ooit de sloot lag waarin jij lag
weggedoken
maar jij, Jan Kuijper, zal als grote strijder
als held in het verzet, als 'meester Jan'
nog generaties lang op 4 mei worden
uitgesproken

gedicht bij monument Jan Kuijper, Wormer

door Joke Konijn

Mei 1943

Staken! Een beproefd arbeidersmiddel
Verboden in de oorlog
op straffe van de dood

Nederlandse ex-militairen
te werk gesteld in Duitsland?
De verontwaardiging was groot

De oorlogsindustrie moest daar
op volle toeren draaien
Aan Duitse mankracht kwam men ginds te kort

Met razzia's alom
werd jacht gemaakt op mannen
Die werden afgevoerd 'sofort'

Toch werd het werk hier neergelegd
De represailles volgden:
vier mannen stand rechterlijk gefusilleerd

Tien gingen later op transport
waar het kamp en Arbeitseinsatz wachtten
Slechts vijf zijn teruggekeerd

Een harde steen vermeldt
de naam, de leeftijd, plaats
van wie het leven werd ontnomen

Eén geweer gevuld met losse flodder. Als God het
echt had kunnen willen, de andere zeven ook.
Voor het laatst ziet hij daglicht. De blinddoek
is dik. Geen puntje licht.

Het eindeloze duister.

gedicht bij monument Verzetsplantsoen, Zaandam

door Edwin Kleiss

Scène 1:

Nu staan we hier. Een andere tijd. Delen
bewondering voor hen die niet accepteerden wat
ze zagen gebeuren. Daar alles voor gaven.

Totaal shot: Militairen strak in pak, knopen
gepoetst, laten met militair vertoon het belang
van vrede zien. Op de eerste rij zit een oude
man. We zoomen in op zijn doorleefd gezicht en
hij krijgt een flashback..... denkt aan zijn
kameraden.

Scène 2:

Koene strijders schenken onverschrokken vuur
aan het persoonsregister. En passant een paar
toegesnelde moffen omleggend.

Maar nee... het was nooit als in de film.
Zij die iets deden zijn nu net zover als zij die
het lieten gaan.

Uiteindelijk zijn we gelijk in de dood. Liggen
met bleke gezichten leeg en niets te zijn.
Of gaan de "fouten" naar de hel?

De hel is de ondeelbaarheid van gerechtigheid.

Op de kade staan 8 te jonge soldaten met hun
geweer op hem gericht.
Een jochie dat nog niks van de wereld weet maar
hem toch had kunnen redden.

Stil vraagt dat marmer ons:
vergeet hen en de velen niet
die toen zijn omgekomen

gedicht bij monument Verblifa, Krommenie

door Marijke Karten

Ad perpetuum rei memoriam

vrouwen bouwen huizen
boerinnen bewerken het land
kinderen voelen angst
ruwe rouwe rouw
boerenjongens werden dertig
de oorlog voelde als tachtig
zonder provo
zonder ctrl+f
zonder j.o.s. days, monument
van de nits
bezongen stilte van toen
nu nooit meer slapen
onder dekens met kogelgaten
nu nooit meer ijzige angst
nu nooit meer zwaar weer
en de boer hij ploegde voort
in eeuwige herinnering

gedicht bij monument Nederlands Hervormde Kerk,
Krommenie

door Irene Sminia

De stengun die plots ratelt, splijt lichamen
uiteen
Het vanouds open Zaanse hart verkilt verder in
steen

Februari 2015

Vandaag danst de Zaan, glanst badend in de zon
Kietelt speels de kade, brengt een groet aan
horizon
Een kringloop van het leven, levensader van
vertier
In vrijheid opgebloeid, vol bedrijvigheid, vol
plezier
Een lach vult plots de lucht, uit het raam van
'n Zaanse huis
Een duif vliegt rustig op, met een takje,
richting sluis

gedicht bij monument Prins Hendrikkade,
Zaandam

door Patrick van Hees

Kogel om kogel

Februari 1945

De Zaan weent zwart water
Woelt walgend langs de wal
Een rilling schuurt de lucht
Een magere meeuw vliegt haperend terug

Op een steenworp van hier:
In kraag weggedoken mannen,
Opeens klinken knallen,
Die mannen, kijk, ze vallen!

Twee liquidaties! Het lef blaast trompet
Verdiende loon? Triomf van het verzet?
Maar de korte euforie is razendsnel verdampt
Als donkere moffenlaarzen de straat in zijn
gestampt
Eerbare Zaankanter, oma's zelfs, met baby's,
Als beesten in de kou bijeen, met wangetjes als
lelies

Honderd mannen worden op een dekschuit
afgevoerd
Onschuldige vaders, jongens, rücksichtslos de
mond gesnoerd
Zonder proces of pardon, als slachtvee ingeladen
Vrouwen, kinderen, oma's, gillend, krijsend, aan
de kade

Kort daarna staan andere mannen hier, van
verzetsdaden verdacht
Deze tien zullen ook boeten, ter dood worden
gebracht

Stil

Hier schrijft de tijd
zich in licht, schilder
van verstilde ruimte
houdt de adem in

Deze ruimte betreedt
men met gedempte stem
gefluister

Stil de schaduw
over deze landen
stil van angst de nacht
in deze buurt

Dit is de plek
van het stille verzet
aangezet toen vuur
van onrecht brandde
waar elk woord gevaarlijk
werd, een wapen

Het stille verzet
dat niet stil is
dat borrelt en schrijnt
dat wij niet anders zijn
dat onrecht kruipt onder een huid
en onverteerd moet keren
dat wij niet doodzwijgen
schatplichtig zijn
aan rechtvaardigheid
Stilte werd hier uitgerukt
verkruimeld, het zicht
beduimeld op

geratel van staal

Nu licht weer speelt
in kinderharen, tuinen
vol vreugde de geluiden
stilte weer van
schoonheid spreekt

gedicht bij monument R.K. St. Odulphuskerk,
Assendelft

door Ludo Winkelman

Februari aan de rivier

Op de fiets die je nog had
uit Amsterdam gekomen, met de pont
over het water, je benen sterk
(lang niet zo dun als later),
de mare meegenomen die middag,
in de kou.

En 's avonds in het straatje
bij elkaar, het stencilvel bekrast
met ingehouden woede (haast ging je
er doorheen) en je draaide
blad na blad die als een winterstorm
de zolder vulden.

Bij nacht nog weer het huis uit, naar de dijk,
je sprak de mensen aan, je hief je arm
(niet machtig zoals vaak gezongen
want je was nog jong, maar
sterker dan al snel) richting
het zwijgend blauw.

Zo stond je daar, een wolkje damp
op elke ademstoot, je siste 'Staakt!
Staakt! Staakt!'

Je wangen werden warm.

gedicht bij monument Februaristaking, Zaandam

door Hans Kuyper

Bij de Joodse begraafplaats in Zaandam

Wie schrijft hier nog een briefje voor een dode
en legt er een steen overheen
nu alle verwanten zijn vermoord?

O, volk van mijn kleine zwaarmoedige moeder
trieste actrice
die gekromd om haar zwijgen
roodgestifte mond, geëpileerde wenkbrauwbogen
het alleen overleven opvoerde
als een opdracht tegen haar zin

O, onuitwisbaar verdriet
haar blijvende angst in het raam
achter cyclamen
het gestofzuigde huis waar niemand meer kwam
en de kunst om ook na de oorlog
onberispelijk verstopt te blijven achter
gordijnen

Het kind van haar (75 jaar oorlog) ben ik
heb nog een handvol gehavende foto's
en de brieven uit Westerbork over

die zijn geschreven door de doden zelf.

gedicht bij monument Joodse begraafplaats,
Zaandam

door Vera Jongejan

Het einde voor ogen

Waarom die zweem beschaving
geselen met de waarheid?
Vandaag draagt een gedicht de daders van toen
de slachtoffers van vandaag

Zij, in gedachten bevrijd
met het einde voor ogen
Kwam een hongerwinter lang
niemand om de bloemen te ontvangen

Laten we doen
of het een keuze was
van willekeur verscheurd

Hadden ze hoofd van politie laten lopen
dan was hij een dag later
naar het Oostfront vertrokken
Bereid te sneuvelen voor zijn idealen

Onze communisten wilden hem hier
Trouw aan idealen, onbuigzaam en krom
als de loop van de Zaan zelf

Het noodlot vertelt verhalen
Deze willekeur is een monument
van in leegte verloren levens
en slaat gaten in een volk

Laten we doen
of het een keuze was
van willekeur verscheurd

De vrouw die gedwongen werd te kiezen
Man of zoon, zoon of man?
Maar zij wist dat ze geen van beide lieten lopen

Kogel is een woord
Waarmee je moord

Soms een daad van verzet ook

Laten we daarom doen
of het een keuze is
van willekeur verscheurd

Wie de macht heeft
Bepaalt wat rechtvaardig is

gedicht bij monument Zaanweg, Wormerveer

door Kees-Jan Sierhuis

Waar recht tot onrecht verwordt is verzet
verplicht.

Je werd er om vermoord
om je verzet tegen barbarisme en rechteloosheid

Nanne Zwiep, een zoon van de Onnoembare.

gedicht bij monument Verzetsmonument, Oostzaan

door Gerrit van den Nieuwendijk

Nanne Zwiep

Geboren in de Beemster
sterke mannen uit de klei
recht van leden, goed in de leer
God had jou gegrepen,
je ging in zijn dienst.

Goed is datgene wat een ander
verder brengt
daar stond je voor
Fascisme, de NSB, nationalisme
het was je vreemd
jodenvervolging schokte je.

19 april 1942 was de maat vol,
Vol vuur preekte je - tegen rechteloosheid,
nationaal socialisme, jodenhaat
Daar in je gemeente in Enschede.

20 april 1942 stond de politie
voor je deur.
Vijf maanden van ondervraging, in
Arnhem en kamp Amersfoort,
in oktober naar Dachau.

Op 23 november heb jij je Gethsémané geleden
24 november stierf je.

Allen niet van hier

Een paar minuten per jaar
staan we stil
bij de namen
Zeven mannen
in de kracht
in de schemer
naast het spoor

Allen niet van hier

Geheime zenders
hongerwinterroof
en één alleen
een Jood

Allen niet van hier

zeventig jaren her
twintig dagen voor
vijf mei
zeven mannen
naast het spoor

Allen niet van hier
maar samen in de dood

gedicht bij monument Provincialeweg, Wormerveer
door Guus Bauer

Vogel

Een vogel van vrijheid
huist in ons
als een geschenk

Een vogel van beton
en staal overbrugt
hier de jaren

Een vogel
een roofdier van macht
ging tekeer en onteerde
keek neer hoe
het schip van
rechtvaardigheid zonk

Het schip zonk af
in de Zaan
vijf mannen verloren
hun stem aan het water

Laat de dieren
die in ons huizen,
luisteren naar onze naam
spelen in vrijheid

Laat het beest
dat in ons huist
slapen tot het
ontwaakt in vrede

Wij zijn het geschenk
vogels van vrijheid
die zijn

gedicht bij monument Van Gelder, Wormerveer

door Ludo Winkelman

In de duinen van Overveen

Nog maar even tot de vrijheid loop je haar
tegemoet
dansen luchtig je rode haren
alsof geen kogel ons van jou ontdoet

schuimkoppen springen op het strand

Je loopt voorop, laarzen volgen
meeuwen krijsen een schrille groet
in de verte doet de vloedlijn
zich schaamteloos aan zand te goed

Als we sterven gaan we samen
zo hebben we het steeds gedaan
na mijn schot telkens het jouwe
zo verlegden we gevaar

Nu met de bevrijding op de hielen
sta je voor een lafhartig handgemeen
hand in hand met de eenzaamheid
verwaait de moed in Overveen

gedicht bij monument Hannie Schaft, Oostzaan

door Mandy Pijl

Deze wapens geven de mof zijn onthechte macht
De Barbanson, Groenendijk, Hartog en Verdonk
hebben geen kans.

Sterven voor ons en voor het vaderland
De Barbanson, Groenendijk, Hartog en Verdonk
Wij leven nu in vrijheid in een vertrouwd land
Zij gaven hun leven De Barbanson, Groenendijk,
Hartog en Verdonk.

gedicht bij monument Leeghwaterweg, Zaandam

door René Sman

HET RECHT, DE HOND, DE TERRORISTE

Onverstoorbaar in steen, toch uiterst fragiel
Alsof gebukt onder een ieder die ooit viel
De ogen geslagen, naar binnen gekeerd
De trekken wrang van weer een les geleerd.

De schouders gehangen, handen gebonden
Rond haar enkels likt een hond haar wonden
Nee, die zie je niet, het scharminkel verdwenen
Met de staart in eeuwige kramp tussen de benen.

Jankend, een iel, onhoorbaar geluid
Als een conducteur die de trein dicht fluit
Hoger nog, het gekrijs van engelen
Die naar het laatste stukje rechtvaardigheid
hengelen.

Ook al is haar tijd bepaald, het valt niet te
vermijden
Het besef, zoals zij hier staat; zij is van alle
tijden
Alleen hier verdicht, in pijnlijk bewustzijn
Het is altijd onrecht als een mens niet vrij kan
zijn.

Zij oordeelt niet langer, ze heeft teveel gezien
Een strohalm liefde, een onsje moed misschien
Een schor en dof gezongen hemelenkoor
Dat hier op aarde al haar kracht verloor.

Ik zie donkere wolken, de hemel boven haar
hoofd
De houding van een vrouw die niet langer
gelooft
Zij is altijd de moeder die het sterven voelt
Altijd de geliefde, door eenzaamheid bekoeld.

Haar borsten droog, billen gespannen
Moedeloos zuchtend onder al die verheven
plannen
Of mensen nou dromen van duizend rijken
Of dat ze breken bij de stank van lijken.

Toch was zij eens, in andere ogen, een terroriste
Toen geratel van wapens de herinnering wiste
Aan vrede en zoiets vaags als verdraagzaamheid
Geloofde zij in doodsverachting en heimelijke
strijd.

Verborg de wapens, dicht tegen haar koude lijf
Het heldere staal, een aanraking die beklijft
Zij schaamt zich nu, niet dat zij zo kon leven
Nee, ze gaat gebukt omdat de strijd is opgegeven.

Ze wil ze niet zien, de rijen voor de treinen
Of schuifelend naar wagens op parkeerterreinen
De hongerige ogen op jacht naar nieuwe dingen
En niemand hoort haar dit ijle lied nog zingen.

De Barbanson, Groenendijk, Hartog en Verdonk

Lange, gevaarlijke reis voor de boeg
Bommen werpen op vijandelijke doelen
Avond ervoor afscheid in de kroeg
Schuldigen en onschuldigen gaan het voelen.

De bemanning, gewone Amerikanen
Bestijgen hun kwetsbare plane
Verlieten hun vaderland, hun banen Vertrouwen
op hun stoere Betty Jane.

Een duidelijke missie te volbrengen
Doelen van vijand bombarderen
Opdat zij erbarmelijk leed niet verlengen
Maar de tegenstander lijkt niet te keren.

Vijandelijk vuur niet mild
Betty Jane in Hannover beschoten
Vliegt terug als aangeschoten wild
Houden ze haar in de lucht, die piloten?

Betty Jane vliegt boven de Zaan
Daar beneden. Polderland, waterland
Springen of, blijft Betty gaan?
De bemanning springt, houdt stand.

Co-piloot vliegt veilig door naar Engeland
Bemanning door Zaankanters verborgen
Gezien door de vijand voor ze zijn geland
De bezetter wacht niet tot morgen.

Met ongeduld en represailles tonen zij hun
walgelijke kracht
Drie verzetsleden en drogist Verdonk gebracht
naar de Schans

Lieve juffrouw Jansma
Gewoon een ongewone
Prachtvrouw.

gedicht bij monument De Gortershoek, Zaandijk

door Gerrit van den Nieuwendijk

Een lied, hoog en iel als van de dode hond
Even schor en gebroken als de engelenbond
Ze zingt, maar je hoort alleen als je het wil
Haar toon is zuiver, het contrast is schril.

Ze zingt dat eens alle mensen broeders zijn
Niet langer gebukt onder oordeel, schone schijn
Dat elk leven het respect dat het verdient zal
krijgen
En dat elk wapen, elk scherp woord zal zwijgen.

Dan staat daar een mens, een vrouw, opnieuw
geboren
Een nieuwe lente, een nieuw ochtendgloren
Dus zeg niet dat ze gebroken is of beschroomd
Haar ogen zijn niet blind. Nee, ze droomt...

gedicht bij Vrouwe Justitia, Wormerveer

door Jacob Passander

Stijkelgroep

Om de vijf minuten
Hoorden we schoten
Op het veld
Weer een man minder

Zo ging dat
tweeëndertig van de
zevenenveertig
Baf: dood
En de anderen?
Concentratiekamp
Niet veel beter

Ze waren zo naïef
Dachten dat niemand
Hen zou houden
Van het werk
Inlichtingen verschaffen
Aan de koningin

Zij kende niet
De ongenade Duitsers
De liefdeloze krengen
Van het Oostelijk Nationaal

Zij vertelden alles
Wisten alles
Maar kenden niet
De wolken boven hen

Want daar vlogen de Duitsers
Kwamen hen halen
Lieten hen wachten
In het Oranjehotel
Daar schreven ze letters
Daar maakten ze werkjes
Ze doodden de tijd
Met het denken aan God

Juf

Elke ochtend met de trein
Een jonge vrouw die kinderen
Leerde lezen, schrijven, rekenen
Er voor elkaar zijn
Op de Gortershoekschool Zaandijk

De oorlog zou nog gruwelijke
Maanden duren
Ze was al verloren, maar
Duitsland gaf niet toe
Honger had half Nederland
In een wurggreep.

Elke ochtend present, niet
Uit plicht, maar omdat
Er kinderen waren
Na schooltijd terug,
Naar Amsterdam.

Naar huis, waar twaalf Joodse
Onderduikers, gelijk
De stammen van Israël
Op haar wachtten.

De honger is groot
Eten nauwelijks te vergaren
Veel is het niet
Wel besmet.

Twaalf januari 1945 bezweek
Juffrouw Jansma aan tyfus
31 jaar jong.

Redster van mensen
Gewoon, zoals ze elke dag les gaf
Kinderen moeten leren
Mensen in nood sta je bij.

Zal Siem geschreeuwd hebben naar
hen, die bommen kwamen droppen,
op de schepen waarin zij, als goederen
opeengepakte gevangenen, waren
verborgen, de vrijheid in zicht?

Hebben zij, die de moed hadden, zich
afgevraagd wie het zouden overnemen,
hun strijd tegen de nazimacht, bestempeld
als terrorisme, spionage, sabotage,
bestraft alsof het met recht was?

Zou iemand nog onderduikers een
plek geven, een schip voor de Wehrmacht
in brand steken, een ander vertrouwen,
een zender onderhouden? Daarin te kunnen
volharden, dat is leven,

met de vrijheid voor ogen.

gedicht bij monument Koogerpark, Koog aan de
Zaan

door Joke Kaviaar

Helpt God?

Dan naar Duitsland, deportatie
Weer wachten
Eén maand
Twee maanden
Vier maanden
Zes maanden

Wat doet dat met een mens?

Doodvonnis wegens spionage
Weer wachten
Eén maand
Twee maanden
Vier maanden
Zes maanden
Acht maanden

Leven in onzekerheid
Geen controle hebben
Wat doet dat toch met een mens?

'Mijn deur heeft aan den binnenkant
geen grendel en geen knop.
Wordt ze van buiten losgemaakt
of met een sleutel aangeraakt,
dan schrik ik hevig op.'

Zij doodden de tijd
De tijd doodden hen

'Om acht uur
Worden we afgeschoten'

Slechts vier
Zijn levend
Uit de hel ontsnapt

gedicht bij monument Tate & Lyle, Koog aan de
Zaan

door Thijs de Lange

Met de vrijheid voor ogen

Hadden ze elkaar kunnen schrijven,
vanuit Neuengamme, Siem Kwadijk,
vanuit Ravensbrück, Louise Ero-Chambon,
vanuit hun afgebeulde kracht, vanuit
die ijzige barakken, die vuile kampen

Zij hadden elkaar steeds gesterkt
in de waarde van ieders bestaan
Noch slagen, noch verlies zou
hen hebben doen versagen,
met de vrijheid voor ogen

In het besef dat er nog waren, die aan de
drukkers stonden om een Ausweis voor
een leven, zoals Dirk Kleiman en
Hans Fuykschot deden, totdat
mensen zich valser toonden dan papier

In het besef dat noch in hun aller leed
genade bestond, noch in de schoten voor
Hendrik Ero, Jan Groot, Evert Honig,
Jan Neuteboom, Dick de Vries,
Pieter de Jong - zij vielen als één

We weten dat blinde kogels hen namen,
zo ook Haring Brandsma, Jan Eshuijs,
Harm Gerssen, Koos Heijdra,
Johan Hellema, Gerrit Verdonk -
in naam van wraak en wet vermoord

Zal Louise hebben geweten dat haar
einde nader kwam sluipen, dat ze haar
geliefde nooit meer omarmen zou, en
luisterde nog iemand naar die woorden,
niet te kruipen maar op te staan?